

Сизиф је био Србин
У животу најпре, затим у смрти, одлаганој увек
Усудом који га води до камена и враћа
Са каменом, тешким колико божја суза.

Они што тврде да је Сизифов камен сунце,
Што тврде дакле да је Сизифов занат светлост,
Разлог да кажемо: јутро – Они проповедају
Да је светлост старија од несреће.

То што није објављена у књизи може да укаже на песников однос према песми: да је можда није сматрао сасвим довршеном и да је хтео да је дорађује (мада је он песме углавном записивао тек када је био задовољан њиховим коначним обликом) или јој је предвидео место у некој будућој збирци итд. Али, такође, може бити показатељ неких од момената тадашњег књижевног и културног, па и друштвеног живота у нас почетком седме деценије прошлога века (1970–1975). У свом првобитном подстицају песма је свакако била и реакција на тадашња национална померања у Србији и на, иако скромна и ограничена, важна испољавања културног патриотизма, у који је била уграђена и свест о његовом систематском и друготрајном потискивању и разграђивању.¹

У контексту Лалићеве поезије „Податак о Сизифу” јесте изузетно значајна песма. То се видело тек по доступности песникових рукописа и објављивању ове песме. Њен основни мотив – подударност Сизифове и судбине српског народа – Лалић је, потом, изванредно уградио у антологијске песме „Војничко гробље” (написане 24. септембар 1973, а објављене у збирци *Смејње на везама* 1975. године) и „Плава гробница” (запечете на Крфу 1985. године, завршене у Београду 9. септембар 1989, а објављене у *Писму* 1992). Са мало слободе се може рећи да је, по унутарњој сродности, мотив Сизифа у Лалићевој поезији у седамдесетим и осамдесетим

¹ Нешто више о томе Лалић је проговорио, на свој ненаметљив начин, у разговору за *Књижевне новине* (вођеном 1987): „Међутим, тешко је замислити, данас, песника који је Робинсон Крусо, а који уз то још и пати од губитка памћења... То значи тешко је писати песме које су сасвим изван „ангажованог” и „критичког” контекста. Могао бих вам навести низ мојих песама које су – на овај или онај начин – настале под непосредним притиском неке политичке (значи, микроисторијске) ситуације. Може ли као неки мали кључ да вам послужи податак да је моја песма ‘Над Тацитом’ (из књиге *Смејње на везама*), она која почиње стихом ‘Мутна времена, сурова, посувраћена...’ настала у јесен 1972. године? Реч је о транспоновану основног мотива... А песник не може изван свог времена – ако је песник” (Зубановић, Пантић 1992: 86). Лалићеве стихови, као и у песму унет цитат из Тацитових *Анала*, песнички прецизно описују шта је све тих година могао да осећа узнемирени песнички субјект / сам песник забринут за свој народ и своју културу.

годинама прошлога века наставио и, делом, преобликовао певање о Гаврилу Принципу, из педесетих и шездесетих година. Сложени однос између ова два мотива (гачније, мотивска круга) тражи знатно шире разлагање, али нека сада се остане само на овом запажању.

У истој свесци у којој је записан „Податак о Сизифу” налази се рукопис песме „Војничко гробље”. Најпознатије српско гробље из Првог светског рата, на Зејтинлику у Солуну, још један је повод песнику да призове Сизифа и његов узалудни напор. Песми претходи забелешка-скица, недатирана, али по месту у свесци сигурно настала између марта и октобра 1972. године. У њој, најпре, видимо да је први наслов песме и био „Зејтинлик”. Затим читамо:

Из ровова у геометрију... (подтема сестре! (јунака... жене | сватови – ратови) – Помножи осам хиљада Сизифа / са (каменом... рат, крш... планине... преци... → Сећања на реалне (именоване) битке, Иду, Албанија... (слика–пејзаж). Операција развијања слика | па ћеш добити војничко гробље на Зејтинлику; геометрија размножена у ружама на крстовима каменим, кипариси... XXXX; Они напољу и они у казетама дужине бедрене кости... Српска имена... трансфузија крви Сизифове – шанса за спас... Сизиф = камен = сунце; његов закон: светлост.

У рукопису песме, у којој је првобитни наслов постао поднаслов (дописан испод новог и коначног наслова), Сизиф је, сасвим у складу са припремним белешкама, присутан у три стиха. На почетку пете строфе читамо:

Шта сања Сизиф кад грли стену?
Пмножи осам хиљада Сизифа
Са стеном што се умнажа у складу

а у претпоследњој, шестој:

оно што је изван слике
Разносе ветрови по годинама:
Спокојну срџбу Сизифа, тишину
Неоствареног

У коначној верзији песме изостао је поднаслов, а у стиховима пете строфе „Сизиф” је замењен речју „војник” („Шта сања војник кад грли стену? / Помножи осам хиљада војника”). У оба случаја, реч је искључиво о поетичким разлозима, јер је песнички простор очигледан, а условно сизифовска атмосфера битни чинилац сми-саоног поља песме.

Мотив Сизифа Лалић није могао да заобиђе ни деценију и по касније док је стварао своју „Плаву гробницу”. Заправо, нова песма почиње тамо где се са „Војничким гробљем” стало. „Плава гробница” је записана у свесци са жуто-браон предњом корицом (на којој усправно пише Skitch и хоризонтално Strathmore 400 series) и тамнобраон задње корице (са налепницом са песниковим именом и презименом), са листовима без линија, повезаних спиралом. У овој свесци је записана већина песама *Писма*. Два-три месеца пре коначног завршетка песме, песник је направио белешку о њој, недатирану, али по месту у свесци, она је настала између 10. јуна и 5. јула 1989. године:

Плава гробница – (варијације на „Војничко гробље” – у форми узорка...). Евокација грудоболног песника...

Напомена „у форми узорка”, будући да се налази у заградама призива поменути Лалићеву песму, али није сасвим искључено да је песник мислио и на песму од које зајми много више од наслова.²

Осећање узалудности историјског жртвовања плави Лалићевог песничког субјекта: уместо о Бојићевим „прометејима наде” и „апостолима јада”, он доследно, већ у другом стиху треће строфе пева о српским Сизифима: „Овде где се Сизиф са Сизифом грли”. Неколико строфа касније Сизифу се придружио и Тантал: „Зато ту се Сизиф са Танталом грли”. Занимљиво је да је овај стих у рукопису песме „Плава гробница” доживео троструку трансформацију: „Зато кажем, Сизиф ту Сизифа грли” → „Зато се ту Сизиф са Сизифом грли” → „Зато се ту Сизиф са Танталом грли”. Песник је у први мах хтео да понови стих из треће строфе, али је на крају дошао до Танталовог лика из истог симболичког круга да би тиме нагласио немогућност остваривања тако блиских циљева.

Али није Лалић посегао за Сизифовим ликом само да би конкретизовао и универзализовао певање о немогућем ходу сопственог народа. У певање о Сизифу уградио је најдубље поетичке разлоге и следио налог културног патриотизма.

Песма је испевана (у то време, за песника преовлађујућим) слободним стихом. Дужина стихова (најчешће 14–15 слогова) и број акценатских целина (4, 6 и најчешће 5) чини да она асоцира на антички хексаметар. Њен ритам се у доброј мери држи на фигурама понављања. Током целе песме се понавља или варира њен основни мотив: „Сизиф је био Србин” → „Био је свакако Србин” → „Сизиф

² Више о „Плавој гробници” Ивана В. Лалића видети у: Јовановић 2020: 135–151.

је био Србин”, али и: „Сизиф међу људима / И међу небесницима” → „Сизиф зван врло мудри” → „Сизифов камен” → „Сизифов занат”. Затим, понављања речи у синтагмама, као што су: „*као брзина / Стрелине сенке*” → *као близина звезда*”; „*међу људима / И међу небесницима*”, „*У љубави, у побуни, у инату, у сплетки*”; „*Они шћю ѿврге*” → „*Шћю ѿврге* дакле”. Њима треба додати, за Лалића карактеристично, ломљење и прекид стихова, синтаксичке постпозиције, условна опкорачења. Композиционо, песма је асиметрична и има две наглашено неједнаке строфе, од деветнаест и од четири стиха. У оваквом односу, већ на први поглед је видљиво да је другој строфи намењена улога поенте. Али песма носи једну дубљу, унутарњу логику у којој се први стих (тачније, полустих) и завршни стих песме међусобно дозивају, самеравају и снаже.

Песма почиње стихом, својеврсним парадоксалним смисаоним ударом, „Сизиф је био Србин”, који, истовремено, изненади и зачуди читаоца. Удар је утолико већи што одмах затим следи просторно и временско одређење у складу са митским предањем (Земљоуз, Ефир, *давно стѣрачно доба*). Противуречност се додатно истиче речцом „макар”, али се истовремено и поништава. Јер, чини се – можда уз мало учитавања – да Лалић наводи разлике које, у једном смислу, јесу и прикривене сличности: земљоуз је уско и морем са обе стране стешњено место на земљи, аналогно нашој *кући насред друма* између сукобљених вера и цивилизација; а „*давно страшно доба вишњих кавги на земљи*” колико се односи на античке богове, толико је и сталност српске историје; краљевање из уводних стихова наставља се сликом мртвих крајева чији се ковчези преносе итд. Несагласје је именовано да би било укинута: „*Ово несагласје је привидно, као брзина / Стрелине сенке, као близина звезда*”. Иако се у оба ова поређења може асоцијативно учитати понешто из античке филозофске или наше песничке традиције, реч је о прелепим и логички мотивисаним сликама. Сизиф је *свакако* био Србин *макар/ујѣркос* да је живео у митско време.

Уводним *несагласјем* је именована, да би се у наредним стиховима у потпуности потврдила основна линија песме и успоставило пуно јединство између Сизифове и судбине српског народа. Оно је најпре дато мање експлицитно, али са низом смисаоних преливања и наглих увида:

Сизиф међу људима
И међу небесницима увек на средокраћи
Седам судбина могућих,
Сизиф зван врло мудри
У љубави, у побуни, у инату, у сплетки –

Слика Сизифа међу људима и међу небесницима и његове отворене судбине лако се да пресликати на судбину народа на склиској граници између опстанка и нестанка, распетог између практичних циљева и највиших етичких налога. *Средокраћа* у овим стиховима мање сведочи способност за налажење мере, а више несналажење и колебање у историјском ходу. Сизифове особине, дате у два завршна наведена стиха, покривају његово укупно понашање које знамо из мита, али су, истовремено, и својства народа којем песник припада без остатка. При томе, стихови су врло прецизни и траже пажљиво читање. Сизиф није мудар него је „зван врло мудри”, а његова *мудросић* се показује кроз све његове поступке: *мудар* у љубави, у побуни, у инату, у сплетки. Није то иста и истовредна мудрост (једно је бити *мудар* у љубави или побуни, а сасвим друго у инату или сплетки): отуда је истовремено читамо и у дословном и у иронијском кључу – и као похвалу, и као укор.

Након ових стихова готово нужно следи именовање античког јунака као нашег *родоначелника*, са низом додатних мотива-сигнала који га потврђују:

Родоначелник оних који ће ковчега камене
Са мртвим краљевима венчаним горком ватром
Вући преко брегова, река и димних долина
С југа на север и натраг, у дугој вежби векова
У којој дах се губи и тле измиче стопи –

Сељење камених ковчега са севера на југ и натраг, понављано „у дугој вежби векова”, изједначава Сизифов напор са нашим културно-историјским искуством. Овим стиховима дата је снажна симболичка, кондензована и прецизна слика српских судбинских сеоба, у напору да се сачува опстанак и идентитет (од Велике сеобе и албанског страдања до више пута понављаног избеглиштва). Песма је овде, у једном смислу, стигла до своје највише тачке.

Зато после њих логично следи појачање интонационе линије у песми (са познатом Лалићевом цртом испред претходног стиха и скраћени изузетно наглашен наредни стих „Сизиф је био Србин”). Овај три пута наглашени песнички исказ појачан је, прво, наредним стиховима: „У животу најпре, затим у смрти, / одлаганој увек Усудом”, о непрестаном боравку у граничним ситуацијама које се нити могу укинути, нити превладати, а три стиха ниже, суптилним смисаоним поређењем (или, прецизније, епитетом у поредбеној улози): „и враћа / Са каменом, тешким колико божја суза”. Одредницом „божја суза” судбина античког митског јунака обојена је и библијским искуством, свеједно да ли се *божја суза* односи

на страдални Христов пут ка Голготи или на њено одсуство у часовима када мислимо да нас је напустио Онај чија нам је помоћ тада најпотребнија. У оба случаја, која се међусобно не искључују, слика пута на којем *дах се љуби и њиле измиче сивоји* додатно се изоштрава. Певање о Сизифу јесте заиста *јодгајак* о нама.

Поменута асиметричност композиције, са несразмером у дужини строфа, може се разумети као не баш далека (графичка) асоцијација на Сизифову ситуацију: на дуго и мучно гурање камена уз брдо и на његово брзо враћање у подножје. Али композициони прелом између строфа јесте она унутарња тачка у песми која, истовремено мењајући и потврђујући њен смисаони ток, боји и одређује све.

Мотиви сунца и светлости на крају песме јесу асоцијација на повезивање Сизифа са богом Сунца, а суђеног камена са сунчаним диском (Гревс 1990: 191–192). То је био потребан и нужан (мада, свакако, не и основни) подстицај песнику да би, у складу са основном поетичком и културно-историјском замисли, водио песму ка другачијем и *свејлијем* завршетку:

Они што тврде да је Сизифов камен сунце,
Што тврде дакле да је Сизифов занат светлост,
Разлог да кажемо: јутро – Они проповедају
Да је светлост старија од несреће.

Јер насупрот причи о безнађу и умору пред непрестаним кретањем с каменом узбрдо, осећај узалудности код Лалићевог митског јунака и у нашем историјском ходу преображава се у завршној строфи и завршном стиху, ефектној поенти о односу светлости и несреће, у уздизање изнад усудне задатости. Светлост, у широком распону свог симболичког и метафоричног значења, једнака је превладавању непрекинутог националног растакања и давању (макар и накнадног) смисла колективним искушењима, страдањима и лутањима.

„Они што тврде да је Сизифов камен сунце” и „што проповедају да је светлост старија од несреће” могу бити, у контексту песме и њеног завршног стиха, културни предводници и народне путовође, али, најпре, јесу сами песници. Светлост стоји на почетку свега, на крају се до ње доспева радом културе и културном осећајношћу, односно (Лалићем речено), „унутрашњим оком путника певача”. Именовање и певање светлости јесте старије од несреће не само у временском него и у вредносном смислу: оно је трајније и важније. У овој светлости живи се, мре и траје.

ИЗВОРИ

Лалић 1997: Иван В. Лалић, *О делима љубави или Византија (Чин; Крућ; О делима љубави или Византија; Смейње на везама)*, Дела Ивана В. Лалића, том II, приредио Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Лалић 2009: Иван В. Лалић, *Песме*, избор и пропратни текстови Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике.

ЛИТЕРАТУРА

Гревс 1990: Роберт Гревс, *Грчки митови*, Београд: Нолит.

Зубановић, Пантић 1992: Слободан Зубановић и Михајло Пантић, *Десеј њесама, десеј разговора*, Нови Сад: Матица српска.

Јовановић 2020: Александар Јовановић, *О свейлосији сѣаријој од несреће: есеји о српској њезији и кулѣури*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Др Александар Т. Јовановић

Редовни професор

Учитељски факултет Универзитета у Београду

aleksandar.jovanovic@uf.bg.ac.rs